

Zajednica onih koji nemaju zajednicu

Edicija
Komunikacije

Urednica
prof. dr Nada Popović Perišić

Recenzenti
prof. dr Nada Popović Perišić
prof. dr Novica Milić

Jelisaveta Blagojević

ZAJEDNICA ONIH KOJI
NEMAJU ZAJEDNICU

fmk
Beograd
2008

Zahvalnica

Zahvaljujem se Tatjani Popović i Ivanu Milenkoviću na izuzetnoj pomoći prilikom pisanja ove knjige, kao i svima ostalima koji su prijateljski i profesionalno podržali i omogućili njeno objavljivanje.

„Distanca najveće blizine,
i (ni) korak preko toga.”

La communauté désœuvrée
Jean Luc Nancy

UMESTO UVODA

Ova knjiga¹ je nastala kao rezultat mešanja i preklapanja naizgled sasvim različitih iskustava. Deo ove knjige bio je predmet razmatranja u mojoj doktorskoj tezi i kao takav predstavlja nastojanje da promišljam kategorije identiteta, razlike i drugosti (preko figura ljubavi i prijateljstva) u kontekstu rodnih studija.

U ovu knjigu su upisani emotivni, misaoni i politički naponi da artikulišem, razumem i promislim neke teme i pojmove za koje sam oduvek verovala da presudno oblikuju naše živote: su-

¹ Odučila sam da tekst radi lakšeg čitanja ne opterećujem mnoštvom gramatičkih izmena ili dopuna koje bi ga učinile rodno osetljivim. U svakom slučaju, smatram da je pitanje upotrebe rodno osetljivog jezika izuzetno važno i da ga treba uzeti i obzir prilikom pisanja ili čitanja bilo kog teksta.

bjektivnost, ljubav i zajednica. Dekonstrukcija subjekta i subjektivnosti pokazuje se još nedovoljno ispitanom mogućnošću drugačijeg razumevanja ljubavi, zajednice, ali i političkog uopšte.

I na kraju, iskustvo u radu i diskusije sa studentima i studentkinjama u okviru kursa „Kritičko mišljenje: problemi 21. veka”² motivisalo me je da ponovo pokušam da artikulišem neke važne teme koje su se nametale i izazivale rasprave i polemike.

U svakom slučaju, nadam se da će i sama ova knjiga ponuditi materijal za buduće diskusije i različita mišljenja.

² Reč je o kursu koji je održan školske 2006/2007. na Fakultetu za medije i komunikacije (Univerzitet Singidunum) u Beogradu.

ZAKON LJUBAVI

Čini se da u teorijskom i političkom smislu figura ljubavi na najbolji i najprovokativniji način oslikava paradoksalnost procesa subjektivacije i to pre svega u smislu nemogućnosti subjekta da prisvoji i poseduje drugog, a otuda i samog sebe.

Da li nas figura ljubavi upućuje na to da je odnos prema onome što neko poseduje moguće misliti jedino na način uvek mogućeg neposedovanja? To bi bila zastrašujuća istina ljubavi – da se zapravo nikada ne poseduje ono što se poseduje. Uvek postoje drugi, mnoštvo drugih, što znači da neko uvek sa (svima) drugima deli ono što veruje da poseduje i stoga nikada ne poseduje ništa.

Ako dakle kažemo da za subjekt ne postoji ljubav već *zakon ljubavi* koji ima strukturu ekonomije, ako kažemo

da je ljubav za drugoga uvek već zapravo pokušaj samopriskivanja subjekta i da, u tom smislu, za subjekt ne postoji drugi u svojoj pojedinačnosti i drugosti – da li to onda znači da je ljubav nemoguća?

„’Odustajem od tebe, odlučio sam to’, najlepša i najneizbežnija od svih nemogućih izjava ljubavi. Zamislite da moram drugome na taj način (a to je odustajanje) da propišem da bude slobodan (jer mi je potrebna njegova sloboda kako bih se obratio drugome kao drugome, u želji, kao i u odustajanju). Mogao bi, dakle, da ne odgovori – na moj zov, na moj poziv, na moje čekanje, na moju želju. Moram da mu stvorim neku vrstu obaveze da ostane slobodan, kako bih na taj način dokazao svoju slobodu, koja mi je potrebna, zapravo kako bih dozvao, sačekao, pozvao. Ne angažujem samo sebe, niti svoju vlastitu želju u prinudi neke dvostruke veze (*double bind*), nego i drugog, mesiju, ili samog boga. Kao da sam pozvao nekoga, telefonom, na primer, govoreći mu ukratko: ne želim da čekaš moj poziv i da od njega ikada za-

visiš, prošetaj, budi slobodan da ne odgovoriš. I da bih to dokazao, idući put kada te budem pozvao, ne odgovaraj, inače prekidam sa tobom. Ako mi odgovoriš, to je kraj među nama” (Derida 2001: 269).

Iz prethodno navedenog može se zaključiti da se mogućnost ljubavi za subjekta zapravo ispostavlja kao nemogućnost ljubavi; ljubav je, dakle, moguća samo pod uslovom svoje nemogućnosti. U tom smislu, sledilo bi da: znanje (o) ljubavi kao zakon ljubavi, proizvodi mogućnost (ljubavi) upravo na mestu njene nemogućnosti, to jest, ljubavi nema upravo tamo gde nas znanje upućuje da bi je *moralo biti*; u tom smislu, sâmo mišljenje se pojavljuje kao ono što je *pre* i *posle* ljubavi, ali nikad kao ljubav sama. Ono što je, međutim, važno jeste da iako figura ljubavi pre svega ukazuje na ne/mogućnost odnosa sa drugim, bilo kojim drugim, realnim ili fiktivnim, takođe preispituje možda najtemeljniju od svih pretpostavki političnosti svakog „ja”, svakog subjekta – mogućnost bivanja zajedno, konstitui-

sanja zajednice i veze između različitih subjekata.

Još jednom Derida (1993 :12), ovaj put iz *Aporija*:

„(Z)ato što se čista s(a)vest mora izbeći po svaku cenu. Ne samo čista savest kao izraz prepušten vulgarnosti, već sasvim prosto, kao osiguran oblik samosvesti: čista savest kao subjektivna sigurnost je nespojiva sa apsolutnim rizikom koji svako obećanje, svaki poziv i svaka odgovorna odluka – ako tako nešto postoji – sa sobom nosi. Zaštititi odluku ili odgovornost znanjem, nekom teorijskom garancijom, ili sigurnošću da smo u pravu, da smo na strani nauke, s(a)vesti ili razuma, znači transformisati iskustvo u razvijanje programa, u tehničko primenjivanje pravila ili norme, ili u podvođenje pod određeni 'slučaj'”.

„Zato što se čista s(a)vest mora izbeći po svaku cenu” – piše Derida. Ali upravo potreba da se ima čista savest jeste obeležje ljubavi shvaćene kao znanja (o ljubavi). Ako sledimo Deridinu misao iz navedenog odeljka, biti na 'pravoj' strani, biti dobar, i stoga imati čistu savest u odnosu na drugog, takođe

znači i ne preuzeti apsolutni rizik u odnosu na drugog. Ne preuzeti apsolutni rizik u odnosu na drugog, znači odsustvo bilo kakvog obećanja i bilo kakve odgovorne odluke (ako tako nešto uopšte postoji). Pitanje koje se onda nameće jeste – ako nema apsolutnog rizika, što znači nema obećanja i nema odgovornosti – o kakvom konceptu ljubavi je reč kada je on doveden u vezu i utemeljen na ideji o (čistoj) s(a)vesti, ili (osiguranoj) samosvesti? „Pod kojim uslovima”, pita se Derida (1995:51), „dobrota postoji s one strane svih kalkulacija?”. Samo pod uslovom, smatra on, da dobrota zaboravi na sebe, da se sebe odrekne i da na taj način bude beskonačna ljubav, jer se samo beskonačna ljubav može sebe odreći da bi postala konačna, otelotvorena ljubav za konačnog drugog.

Derida smatra da postoji strukturna disproporcija između konačnog i odgovornog smrtnika s jedne strane, i dobrote beskonačne ljubavi i dara, s druge strane. Ova disproporcija iskustvo odgovornosti nužno transformiše u iskustvo krivice, čak i pre nego što je bilo

kakva greška utvrđena, krivi smo upravo u onoj meri u kojoj smo odgovorni:

„Krivica je inherentna odgovornosti zato što je odgovornost sama sa sobom nejednaka: nikada nismo dovoljno odgovorni. Nikada nismo dovoljno odgovorni zato što smo konačni, ali i zato što odgovornost od nas zahteva dva kontradiktorna gesta. Ona zahteva da odgovaramo kao neko, kao nezamenljiva pojedinačnost, da odgovaramo za ono što činimo, govorimo, dajemo; ali ona takođe zahteva da, bivajući dobri i kroz dobrotu, zaboravimo ili izbrišemo poreklo onoga što dajemo” (Derida 1995:51).

Pod kojim uslovima dobrota postoji s one strane svih kalkulacija? Sledeći Deridu, možemo da odgovorimo na sledeći način: samo pod uslovom da dobrota zaboravi na sebe. Štaviše, da je ovaj gest dobrote koja sebe zaboravlja, koja sebe ne zna kao dobrotu, koja se sebe odriče, zapravo gest *dara beskonačne ljubavi*, jer samo se beskonačna ljubav može sebe odreći i na sebe zaboraviti kao na ljubav. Ili, drugačije reče-

no – ljubav je moguća samo pod uslovom da sebe ne zna kao ljubav.

Ljubav je dar. Ljubav isključuje mogućnost binarnog odnosa i unapred za/datih pozicija; tamo gde postoje identifikovane pozicije onoga ko daje i onoga ko prima, tamo gde postoji reciprocitet davanja i primanja, tamo nema ljubavi već ekonomije. Ljubav podrazumeva neodredivost, heterogenost i mnoštvo. Otuda je ljubav beskonačna ljubav i beskonačnost mogućih ljubavi. Ipak, beskonačna ljubav da bi postala ljubav za (konačnog) drugog, za smrtnog drugog, mora i sama da postane konačna. Što znači, sama ljubav treba da postane (svoj) drugi. Mogućnost neke druge ljubavi, mogućnost da se ne voli, mogućnost da se ljubav nikada ne aktualizuje, ispostavlja se, zapravo, kao generičko mesto ljubavi.

Mogli bismo da zaključimo: mogućnost ljubavi se ispostavlja kao nemogućnost (ljubavi), kao potencijal da *ne bude* (ljubavi), da se ne aktualizuje kao ljubav.

Objašnjavajući narav ljubavi, Hegel (1982: 184-6) piše da se do „ljubavi

može doći samo prema jednakom, prema ogledalu, prema odjeku našeg bića”, kao i to da ljubav može da se uspostavi samo „među živima koji su po moći jednaki.” Dakle, samo oni koji su po moći jednaki i koji su tom *drugom* oduzeli karakter stvarnosti, mogu da se sjeдинe, smatra Hegel „u dodiru, u opipivanju do besvesnosti, u ukidanju svakog razlikovanja (188).”

Ovaj Hegelov stav – da je za naš odnos prema drugom, čak i kada je reč o ljubavi, neophodno da se tom drugom oduzme karakter stvarnosti – predstavlja važnu karakteristiku načina na koji je kanonski shvatan i konstituisan pojam ljubavi s jedne strane, ali i sam koncept subjektivnosti i odnosa sa drugim u okviru zapadnoevropske tradicije mišljenja, s druge strane.